

AYDINLI BİR HEKİM: TRALLES'Lİ ALEKSANDR (ALEXANDROS TRALLIANOS)*Semra ERPEK¹***ÖZET**

Bizans hekimlerinin en tanınmışlarından biri olan Aleksandr'ın doğduğu kent günümüz Aydın ilinde bulunan Tralles antik kentidir. Tralles'li Aleksandr olarak anılan bu hekimin eserlerinin İngilizce ya da Türkçe çevirileri bulunmamaktadır. Bu çalışma, Tralles'li Aleksandr'ın yaşam öyküsünü ve eserlerini tanıtmak amacıyla yapılmıştır. Aleksandr'ın eserleri ile ilgili literatür taraması yapılmış ve ulaşılan kaynaklardaki bilgiler sunulmuştur.

Tralles'li Aleksandr zamanın tıp kitaplarından öğrendikleri ile gezdiği yerlerden edindiği bilgileri kişisel tecrübeleri ile birleştirmiş, çok çeşitli tedavi yöntemleri uygulamıştır. Çalışamayacak kadar yaşlandığında, hekimlik hayatı boyunca en çok işe yaradığını saptadığı tedavi yöntemlerini yazılı olarak kaydetmiştir. Aleksandr'ın yazılarından günümüze ulaşanlar arasında "Ateşli Hastalıkların Tedavileri", "Barsak Kurtları Üzerine Bir Araştırma", çeşitli hastalıkları ve tedavilerini anlatan on iki kitaplık bir dizi "Oniki Kitap" bulunmaktadır. Aleksandr hastayı bir insan olarak düşünmüş, kişisel duygulara ve korkulara hep önem vermiştir. Aleksandr'ın büyü yöntemlerini, sihirli kolyeleri ve büyüülü medikal muskaları uygun olduğunda faydalı kabul etmesi bununla ilişkilidir.

Aleksandr'ın çalışmaları onun tıbbi ve cerrahi tedavi uygulamalarındaki başarılarının yanı sıra, hastanın gereksinimlerinin ne olduğunu anlama konusunda da çok yetenekli olduğunu göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Tralles'li Aleksandr

The Life And Works Of Alexander Of Tralles**SUMMARY**

Alexander of Tralles, who was well known among early Byzantine physicians, was born in Tralles near the modern city of Aydın. No English and Turkish translations of the writings of Alexander exist. The aim of the current study is to present the life and works of Alexander of Tralles. Literature search was performed concerning Alexander's works and the results were presented in this study.

Alexander of Tralles has combined his personal experience, which he gained from the places he had visited, with the classical methods that were described in medical text books and applied varying treatments to his patients. When he was too old to work as a doctor anymore, Alexander wrote down the cures and treatments which he had found to be most effective through his long years of experience. The "Treatise on Fevers", the "Letter on Intestinal Worms" and the "Twelve Books", concerning various diseases and their treatments are the surviving writings of Alexander. The patient was always the of primary importance for Alexander, who was known for being sympathetic to individual feelings and fears. This has lead to Alexander's acceptance of magical incantations, amulets, and magico-medical charms, as useful when appropriate.

Alexander's works prove his great ability in the application of medical and surgical treatments, and understanding of the needs of the patient.

Key words: Alexander of Tralles

Antik çağda Lydia bölgesi içinde yer alan Tralles kenti günümüz Aydın ilinde bulunmaktadır. Tralles; sırasıyla Lidya, Pers, Seleukos ve Bergama Krallığı egemenliğinden sonra Roma ve Bizans İmparatorluğu döneminde çok sayıda zengin, kültürlü ve değerli insanın yaşadığı bir kent olmuştur¹. Bu değerli insanlar arasında özel bir yeri olan Tralles'li hekim Aleksandr (Alexandros Trallianos) günümüzde aynı coğrafyada yaşayan hekimler tarafından ne yazık ki pek tanınmamaktadır. Bu çalışmada Tralles'li hekim Aleksandr'ın yaşamı ve eserlerinin tanıtılması amaçlanmıştır.

Tralles'li Aleksandr'ın eserlerinin İngilizce ya da Türkçe çevirileri henüz bulunmamaktadır. Aleksandr'ın eserlerinin orijinal metinlerine ulaşılamadığı için sunulan bilgiler bu eserlerden alıntı yapan ikincil kaynaklardan sağlanmıştır. Yapılan araştırmada Tralles'li Aleksandr hakkında yazılan

Türkçe bir makaleye de ulaşılamamıştır. Yaşadığı dönemin en iyi hekimlerinden biri olan Aleksandr eserlerinde kendi tecrübelerini, başından geçen bazı vakaların detaylarını bizimle paylaşmıştır. Sadece bu bile tıp sanatına yaklaşımını ve davranışlarını daha yakından incelemek için geçerli bir nedendir.

Tralles'li Aleksandr'ın Ailesi

Tralles'li Aleksandr ve onun dört kardeşi hakkındaki bilgiler Bizanslı tarihçi Agathias'ın *Historia* adlı eserinden edinilmiştir. Aleksandr, Stefan adındaki bir hekimin oğlu olarak M.S. 525'de Tralles'te doğmuştur. Stefan'ın beş oğlu da mesleklerinde üst düzey mevkilere gelmişlerdir. Bunlardan Anthemius imparatorun baş mimarı ve saray mühendisi olup Ayasofya'yı yeniden inşa eden iki mimardan birisidir.. Metrodorus usta bir gramerci

¹Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Histoloji-Embriyoloji Anabilim Dalı, AYDIN

olarak itibar görmüş ve kraliyet sarayındaki çocukların eğitiminde yer almıştır. Olympius ise gününün en bilgili hukukçularından biri olmuş ve muhtemelen Büyük Jüstinyen'e (527-565) danışmanlık yapmıştır^{2,3}. Dördüncü kardeş Dioscurus, babası ve ağabeyi Aleksandr gibi hekim olmuş ve doğduğu şehirden yaşayarak hekimlik uygulamalarını başarı ile yerine getirmiştir. Aleksandr bir çok seyahat ve deneyimden sonra Roma'da yerleşmiş, yüksek bir mevki sahibi olmuş ve M.S. 605'de ölmüştür³.

Meslek Yaşamı

Aleksandr ilkokul düzeyindeki eğitimini evinde almıştır. Jüstinyen zamanında tıp okulları veya eğitim olanakları yoktu. Hatta 6. yüzyılda gerçek hastaneler olup olmadığı konusu da uzmanlar arasında bir tartışma konusudur. Muhtemelen Aleksandr tıbbi bilgilerini bir usta-öğretmenden (belki de kendi babasından) öğrenmiş olmalıdır. Meşhur "Viyana Elyazmaları"ndan (M.S. 512) öğrenildiği gibi 6.yüzyılın başlarında en önemli tıp otoritesi Bergama'lı Galen (M.S.129-210) ve Anazarba'lı Dioscorides (M.S. 1.yüzyıl) idi. Şasırtıcı bir biçimde bu dönemde Hippokrates'ten söz edilmemektedir. Aleksandr tarafından yapılan atıflarda sık sık Galen'in çalışmalarından söz edilirken, Hippokrates'ten yalnızca Galen'den aktarma yoluyla söz edilmiştir².

Aleksandr, Jüstinyen I (527-565) ve eşi Theodora (527-548) zamanında meslek hayatına devam etmiştir. Tarihçi Brunet Aleksandr'ın Jüstinyen'in özel hekimi olduğunu ve zamanın önemli olaylarında rol aldığını ileri sürmüştü ve bunları gösteren bir kanıt yoktur. Çeşitli yazılar onun Roma'ya yerleşinceye kadar sık seyahat ettiğini belirtmektedir. O zamanın gezgin hekimleri bir yerden diğerine geçerken geçtikleri yerlerdeki tıbbi bilgileri, yeni maddeleri ve tedavileri kaydeder ve denerlerdi. Aleksandr da bir hekim olarak zamanının çoğunu Yunanistan, Fransa, İtalya ve İspanya'da geçirmiştir².

Tralles'li Aleksandr'ın Eserleri

Aleksandr'ın yazılarından geriye kalanların arasında "Ateşli Hastalıkların Tedavileri", "Barsak Kurtları Üzerine Bir Araştırma" (bir başlığı hakeden ilk parazitoloji çalışması), çeşitli hastalıkları ve tedavilerini anlatan on iki kitaplık bir dizi "Oniki Kitap" bulunmaktadır. Çeşitli alıntılar hariç bu yazıların İngilizce çevirileri bulunmamaktadır². Fakat İngilizce yayınlanmış olan eski bir hekimlik el kitabındaki bazı bölümlerden M.S. 900 yılından önce İngilizce'ye çevrilmiş olduğu anlaşılmaktadır⁴. Geleneksel el yazmaları daha çok Yunanca olup, Latince ve Arapça çevirileri de yapılmıştır. Aleksandr'ın yazıları böylece daha sonraki dönemlerde İslam hekimleri tarafından da tanınmıştır. Yunanca metinlerin tam bir yeniden düzenlemesi 1878-1879'da Theodor Puschmann tarafından

Almanca çeviri ve bunu anlatan yorum ile yayınlanmıştır ("Alexander von Tralles"). Fransız donanmasında bir doktor olan F.Brunet, Aleksandr'ın çalışmalarını Paris'te o zaman (1933-1937) mevcut el yazması kaynaklardan Fransızca'ya çevirmiştir ("Oeuvres médicales d'Alexandre de Tralles")². Tıp Tarihçisi olan David Langslow, Tralles'li Aleksandr'ın yazmış olduğu 6. yüzyılın önemli tıp ansiklopedisi olan "Therapeutica"nın Latince çevirisi üzerinde çalışmış ve Yunanca orijinal baskı ile arasındaki ilişkileri dilbilimi açısından yorumlamıştır. Trallesli Aleksandr'ın kitabının Latince çevirisi tek bir el yazması kitaba dayanmakta olup, 1504 yılında Lyon'da basılmıştır^{4,5}.

Aleksandr'ın "Oniki Kitap"ı çeşitli hastalıklar ve tedavilerinin bir listesi ile yaklaşık 600 ilacın çok zengin bir farmakolojisi içerir. I. Kitap "Baş Hastalıkları"nın inceler. Bu bölümde "letarji" açıklanır. Aleksandr'ın "melankoli"yi kara safranın fazlalığı olarak tanımlaması onun Galen'in de kabul ettiği Hippokrates'in humoral patoloji teorisini kabul ettiğini gösterir². Diğer üç humor kan, balgam ve sarı safra idi. Sağlık durumunda bunların dördü uygun oranlarda olmalıydı⁶. II. Kitap "Göz Hastalıkları" üzerinedir. III. Kitap "Ağız ve Tükürük Bezi Hastalıkları"nın ele alır. IV. Kitap bir diğer kısa açıklama olup "Kalp Hastalıkları"ndan bahseder. V. Kitap "Akciğer Hastalıkları"nın altı bölümde anlatır. VI. Kitap "Plörezi" üzerine yazılmış tek bir bölümdür. VII. Kitap on bölümde "Mide Hastalıkları"nın ele alır. VIII. Kitap "Barsak Hastalıkları"nın iki bölüm halinde açıklar. Birinci bölüm "Kolera", ikinci bölüm ise "Kolik" üzerinedir. Sıklıkla banyolar önerilmiştir. Son çare olarak büyümlü muskalar, sihirli kolyeler de tavsiye edilmiştir. Aleksandr bunların hastalara yardımcı olabileceğini ve kesinlikle onlara zarar vermeyeceğini sıkça tekrarlamıştır. IX. Kitap iki bölüm halinde "Karaciğer Hastalıklarını" ele alır. Galen'in çalışmalarına atıfda bulunarak sarı safranın artışına bağlı hastalıklardan söz eder. X. Kitap iki bölüm halinde "Dizanteri" ve "Hidropsi"den bahseder. Aleksandr bunları abdominal hastalıkların iki major çeşiti olarak sınıflandırır. Bunlardan birincisi durmayan bir çeşit diare olup dört humordan biri olan balgamın aşırı artışı ve vücudun bu aşırı sıvıyı dışarı atmaya çalışması ile açıklanır. Hidropsi ise çok fazla sıvının birikmesinden kaynaklanır. "Dropsi" 19. yüzyıl sonlarında dizanteriye neden olan bakteri (Shigella spp.) keşfedilinceye kadar geçerli bir tanı olarak kabul görmüştür. XI. Kitap sekiz bölüme sahip olup, "Genital ve Üriner Sistemin Sık Görülen Hastalıkları" üzerinedir: Bunlar: 1) böbrek taşları, 2) böbrek iltihabı, 3) idrar zorluğu tanısı ve tedavisi, 4) mesane taşları, 5) "psoriatik mesane" tanısı, 6) diabet, 7) hasarlı veya hastalıklı penis, 8) priapizm'dir. XII. Kitap "Gut Hastalığı"nın açıklar ve tedavi için çok sayıda tavsiyeler ile çok etkili olan ve günümüzde de hala kullanılan kolşisini (Colchicum autumnale L.) önerir. Bu kitap uzun olup bölümlere ayrılmamıştır².

Aleksandr'ın yazdığı sanılan muhtelif diğer medikal eserler günümüze ulaşmamıştır. Kırıklar ve yaralar üzerine bir kitap yazma niyetini ifade etmiştir. İdrarlar ve sınıflandırılmaları konusundaki bir kayıp çalışmanın kanıtları bulunmaktadır. Oftalmoloji konusunda bir eser Aleksandr'ınmış gibi Arapçaya çevrilmiş, fakat orijinal Yunanca çalışmadan (eğer varsa) bir kanıt bulunamamıştır².

Hekimlik Anlayışı

Aleksandr'ın çalışmalarının daha önsözlerinden itibaren vurguladığı bir kelime vardır *peira*, yani tecrübe. Kitabında daha fazla çalışamayacak kadar yaşlandığı için artık hayatı boyunca en çok işe yaradığını saptadığı tedavi yöntemlerini yazılı olarak kaydetmeye karar verdiğinden bahsetmektedir. O, bizi bir hekimin işini nasıl yaptığını yaklaştıran, detaylı bir şekilde anlatan çok ender Bizans dönemi tıp yazarlarından birisidir⁷.

Aleksandr'ın ara sıra karmaşık olan ilaç reçeteleri (yaklaşık 495 farklı farmasötik kullanarak) mücadele edilen semptomlara göre düzenlenmiş ve bir çok ilaç kişisel gözlem ve deneyim vasıtasıyla doğruluğu ispat edilerek etkili oldukları kaydedilmiştir³. Aleksandr'ın en önemli yol göstericileri Hippokrates ve Galen gibi daha eski yazarlar olmuştur. Fakat iş tedavi yöntemleri bulmaya ve uygulamaya gelince körü körüne eski yöntemleri uygulamamış; Galen'le anlaşmazlık haline düşmesine rağmen kendi yöntemlerini çekinmeden uygulamıştır⁷. Kullandığı çok sayıdaki yazılı kaynaklara karşı eleştirel yaklaşımı Aleksandr'ın tüm çalışmalarında karakteristiktir. V. kitabın 4. bölümünde yer alan “Akciğerlerdeki visköz humorlar ve kalın kitleler üzerine” adlı çalışmada bulunan aşağıdaki cümleler bunu göstermektedir:

Bu Galen tarafından Archigenes hakkında söylenmiş gerçek bir cümledir: “Sonuçta o da bir insandı; kötü kararlar vermesi, tamamen bilgisiz olması ve dikkatsizce yazılı belgeler hazırlaması gibi birçok şeyde hata yapmaması zordu.” Ben bunu böyle eğitilmiş bir adam için söylemezdim ama gerçek benim gözlerimi açmamı sağladı ve beni buna itti. Çünkü böyle bir durumda sessiz kalmanın günah olduğunu düşündüm. Fikrini söylemeyen bir hekim sessizliğiyle çok büyük bir günah işler ve bu sessizliği ayıplanmalıdır. İnsanın Aristotle'nin şu dediğini uygulaması gerekir: “Plato benim arkadaşımıdır, ama Gerçek de benim arkadaşım. İkisi arasında bir seçim yapmak gerekirse insanın Gerçeği seçmesi gerekir.”³

İyi bir hekim olan Aleksandr hastayı bir insan olarak düşünmüş, kişisel duygulara ve korkulara hep önem vermiştir. Oral yolla alınan ilaçlardan şüphe duyan, iğrenen ya da mide rahatsızlıkları bulunan hastalarına bu ilaçlar yerine dış yollarla uygulanan alternatif tedavi yöntemleri sunmuştur. Aleksandr'ın hastalarının sağlığı ve iyileşmesi konusundaki duyarlılığı o kadar yüksektir ki muskaların ve batıl

inançlara dayalı tedavi yöntemlerinin kullanılmasını bile desteklemiştir⁷. Böylece Trallesli Aleksandr, bize daha önce “tıp bilimine dahil olmadığı” gerekçesiyle geçerlilikleri kabul edilmeyen bazı iyileştirme yöntemlerinin kabul edilmeye başlandığını göstermiştir: Eski görüş, M.S. 60'da bir gladyatörün kanını epilepsi tedavisinde kullanmayı reddeden Scribonius Largus'la ağırlık kazanmıştır. Benzer tedavi metotları Plinus ve Galen tarafından da reddedilmiş olmalarına rağmen Aleksandr tarafından kabul edilip sık sık kullanılmıştır. Aleksandr ayrıca bir çok başka halk tedavilerine, büyü, şifalı eşyalara ve takılara başvurmuştur. Bu metotlar Aleksandr tarafından bulunmamışlardı; bazıları Plinus'un yazılarında da geçmektedir. Aleksandr'ın “*Mandragor bitkisini sol elinizle koparın*” ya da “*gut hastalarının baş ucunda şu sözleri doğru sırayla okuyun*” türünden tavsiyeleri kendi yarattığı çözümler değildir. Yüzyıllar önce, büyü ile ilgili yazılar sınıfına girecek dokümanlar arasında ve Erken Roma Dönemi yerel tıp kaynaklarında geçmektedir⁸. Aleksandr kitabının ilk cümlelerinde biraz savunmacı konuşmuş, muskalara ve büyü eşyalara sadece bilimsel metodun işe yaramadığı mecburi durumlarda başvurduğunu söylemiştir. Fakat daha sonraları, başka durumlarda da bu eşyaların kullanılmasını savunmuş, hatta sadece hastalarının dileklerini yerine getirmek için bunlara zaman zaman başvurduğunu da söylemiştir. Kitabının karın ağrılarının tedavisi üzerine tavsiyeler veren bölümünün sonlarına doğru söylediği sözler bize Aleksandr'ın düşünce biçimini yansıtır:

“Bu bahsettiğim metotları uygulayan insanların herhangi bir ekstra yardıma ihtiyacı olmayacağını biliyorum. Fakat birçok hasta, özellikle çok zengin olanlar, ilaç içmeye ve lavman yaptırmaya karşı olduğu için bizi ağrılarını büyü kolyeler yardımıyla dindirmeye zorlamaktadırlar. Bu yüzden bu tür yöntemlerden bahsetmemin de gerekli olacağını düşündüm. Bu yöntemler arasında benim kendi tecrübelerimle gördüklerim de vardır, ve güvendiğim dostlar tarafından etkisi onaylanan metotlar da vardır”⁷.

Aleksandr canlı böcekler gibi daha egzotik ilaçlara da meraklı idi. Onun düşüncesine göre, ay balık burcu veya kova burcunda iken banotu (*bot.Hyoscyamus niger*) yalnızca sol baş parmak ile işaret parmağı arasında tutulursa etkili idi. Epileptiklere tavsiye ettiği muska da çok ilginçtir:

“enkaz haline gelmiş bir gemi çivisini alıp bilezik haline getirin; henüz canlı iken çıkarılan erkek geyik kalbi kemiğini içine yerleştirin; bunu sol kolunuza takın, sonuca şaşıracaksınız...”⁹.

Aleksandr'ın çalışmalarının bu kısımlarını görünce hayal kırıklığı yaşayanlar olabilir. Fakat başka bir bakış açısıyla da duruma bakılabilir. Kendisi tüm entelektüel saygınlığını kaybetme hatta dalga geçilme riskini göze alıp korkusuzca bu tür tedavi yöntemleriyle alakasını yazmıştır. Bu tür yöntemlerin genelde alt sınıflar arasında yaygın

olduğuna dair düşünceye rağmen, bu inançların Aleksandr ve hastalarının içinde bulunduğu üst sınıf içinde de gayet yaygın olduğu görülmektedir⁷. Aleksandr'ın özellikle fiziksel tedaviyi kabul etmeyen daha varlıklı hastaları için gümüş veya altından yapılan muskaları önerdiği bilinmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere o zamanlar muskalar yalnızca fakirler tarafından kullanılmamaktadır. Aleksandr zamanında gayet açık bir şekilde kullanılan muskalar, daha sonraları kilise din adamları tarafından kabul görmemiş ve yerini haç gibi daha dini objelere bırakmıştır^{10,11}.

Tralles'li Aleksandr'ın çeşitli hastalıklar hakkındaki görüşleri

Aleksandr pek çok hastalık hakkında değişik görüşler ileri sürmüştür. Bunların çoğu günümüzde geçerli olmamakla birlikte ilgi çekicidir.

Epilepsi

Aleksandr'ın özellikle epilepsi konusundaki açıklamaları dikkat çekmektedir. *“Epilepsi mideden kaynaklanır, bu nedenle midede rahatsızlık ve ezilme hissi olur, hasta nöbetin yaklaştığını hisseder.”* Bu doğru bir ifade olup gerçekten bir aura mide şikayeti şeklinde ortaya çıkabilir¹². Auralı hastaların tedavisinde önerdiği yöntem tedavinin auradan etkilenen organa yönelik olmasıdır. Aleksandr, ayağına *capsicum* (kırmızı biber) uygulaması ile başarılı bir şekilde tedavi ettiği bir epilepsi hastasından söz etmiştir¹³. Epilepsi tanısı için önerdiği yöntem de çok ilginçtir: *“Hastanın başını yıkayınız ve bir keçinin boynuzunu burnunun altında yakınız, hasta düşecektir.”* Eskiden keçilerin epileptik nöbetlere en çok eğilimi olan memeli olarak değerlendirilmesi bunun açıklaması olabilir. Epilepsi tedavisi için de değişik yollar ileri sürmüştür: *“Hasta sabah kalkar kalkmaz barsaklarını boşalttıktan sonra ona çok iyi gelecek bir infüzyonu içmelidir. Birçok insan bunu sadece üç kez içerek iyileşmişlerdir. Bitkiler ya da bitki parçaları (hyssop gibi; bot.Hyssopus officinalis, çördük otu) epileptik nöbet tedavisinde etkilidir.”* Günümüzde bitkisel bir ilacın epilepsi tedavisinde yeri bulunmamaktadır¹². Aleksandr da Galen gibi çeşitli hastalıkların tedavisinde şarap önermiştir^{14,15}. Fakat epileptik hastaların şarap içmesinin sakıncalı olduğunu kitabında dile getirmiştir: *“Bir banyodan sonra dilüe olmamış şarap içmek yasaklanmıştır, çünkü hiçbir şey nöbeti daha kolay etkileyemez ve gerçekten dilüe edilmemiş şarap tüm epileptikler için genel olarak tehlikelidir.”* Günümüzde de alkolün epileptik nöbet riskini arttırabildiği bilinmektedir¹².

Böbrek Hastalıkları

Aleksandr taş oluşumunun böbreklerde koyu humorların birikmesi nedeniyle oluştuğu teorisini ortaya atmıştır. Buna göre semptomların ortaya

çıkması için iki faktörün varlığı gereklidir: 1) Koyu materyalin böbreklerden geçmesi, 2) Ateşin yükselmesi. Taşları eritici etki için nohut, karabiber ve tarçın gibi çeşitli bitkiler kullanmıştır. Kolik ve taş hareketini ise “erkek keçi kanı” ile tedavi etmiştir¹⁶. Hipertansiyon Aleksandr tarafından kanın fazlalığı olarak not edilmiş olup, bu kişilerin yemeklerinde tuzdan kaçınması gerektiği belirtilmiştir. Pyelonefrit semptomlarını idrarda iltihap ve tanecikli veya beyaz camsı sediment olarak tanımlamıştır. İltihabın böbreklerden üreterler ve mesane vasıtasıyla atıldığını açıklamıştır¹⁷. Barsak ve renal kolik arasındaki ayırıcı tanı için daima bir idrar incelemesini içeren yöntemler önermiştir¹⁶. İdrarın makroskopik olarak incelenmesi (üroskopi) Hippokrates ve Galen zamanından beri hemen hemen her hastalığın tanısı ve prognozunu takibi için kullanılan bir yöntem olmuştur. Aleksandr üroskopi hakkındaki bazı orijinal gözlemlerini yazmıştır¹⁸. Tüm Bizans hekimleri gibi Aleksandr da diabeti renal hastalıklar arasında sınıflandırmıştır¹⁶.

Kulak Burun Boğaz Hastalıkları

Şiddetli farenjitin boğulma gibi bir hisse neden olabileceği Aleksandr tarafından boğaz enfeksiyonu tanımlanmasında bildirilmiştir. Aleksandr hastalığın bütün tiplerinde ağızdan verilen çeşitli ilaçların yanı sıra flebotomi, hacamat yapılması, eksternal yara lapası uygulanması, gargara yapılması, ılık içecekler ile özel diyet gibi değişik yöntemleri de önermiştir¹⁹. **Akut tonsillit ve farenjit** vakalarında Tralles'li Aleksandr köpek gübresi ile anti-enflamatuvar tedavi ile yaban mersini, bal, mür, güherçile ve sülfür gibi maddelerden oluşan kimyasal ve bitkisel karışımları önermiştir. Hatta bazı meyve tohumlarını da **tonsiller enflemasyon** tedavisinde kullanmıştır²⁰. Yüksek derecede alkol içeren tatlı şarabın, bal, dut suyu ve safran otu gibi diğer maddelerle karıştırılarak **larinks ve farinks inflamasyonu** vakalarında kullanılması Aleksandr tarafından tavsiye edilmiştir²¹. Aleksandr'a göre **işitme kaybı** kötü ve yağlı sıvılar nedeniyle olmaktadır²². Tedavi için; fizyoterapi, kimyasal, hayvansal ve bitkisel maddelerden oluşan barsakları temizleyici yakılar ve damla şeklindeki ilaçlar önermiştir^{20,22}. **Otit tedavisinde** Aleksandr'ın önerdiği bir yöntem; 'otenytes' denilen özel sıringalar kullanılarak suda eritilmiş çeşitli maddelerden oluşan ılık solüsyonun infüzyonu idi. Aleksandr bu yöntemi Galen'den adapte etmiştir. Bir kazanda kaynayan su veya sirkenin üstü hava geçirmez bir şekilde kapatılarak buradan çıkan bir borudan geçen sıcak buharın hastanın kulağına ulaşması vasıtasıyla **dış kulak kanalına buhar uygulanması** yöntemi de Aleksandr tarafından tanımlanmıştır²¹. **Timpanik membran rüptüründe** Tralles'li Aleksandr doğrudan kulak içine maddelerin damlatılmasını önermiştir^{20,22}. Bu durumda medikal tedavi ve kulağın özel enstrümanlarla temizlenmesi yöntemini uygulamıştır²⁰. Aleksandr ilaçlarla hapsirmayı uyarma

yöntemini kullanmış; bu sırada ağız ve burun kapatılmak suretiyle oluşturulan ani hava basıncı artışı **yabancı cismin atılmasını** sağlamıştır²¹. Aleksandr yağlı elementlerin kulaktaki vızıltılara neden olduğuna inanıyordu. **Tinnutus tedavisi** için asit, bal ve güherçile karışımı ile kulağın yıkanmasını önermiştir. Aleksandr **burun kanamalarında** özel olarak yapılmış yağlı tamponun yakıldıktan sonra kullanılmasını önermiştir. Aleksandr ayrıca kanamayı çınar ağacı kökü gibi özel bir maddenin durdurabileceği bir yöntem uygulamıştır^{20,22}.

Safra Taşları

İnsanda safra kesesi taşlar hakkındaki bilinen ilk yazılar Aleksandr'a aittir. "Kuruyan humorların taş gibi sertleştiğini" ve bunların karaciğer obstrüksiyonu ile ilişkisini tanımlamıştır^{23,24}.

Geriatri

Trallesli Aleksandr yaşlılığın vücudun solidlerindeki (modern terminolojiye göre dokulardaki) nemin tamamen kaybolması sonucu dehidrasyonla karakterize olduğunu belirtmiştir. Aleksandr'a göre aynı olay tedavisi mümkün olmayan 'marasmus' hastalığında da olmaktadır. Yazar doğal bir 'marasmus' oluşturan yaşlılığın vücut sıvıları yeniden yerine konmadığı için tedavi edilemez olduğunu açıklamıştır. Trallesli Aleksandr yaşlılıktaki kurumayı düzeltmek için banyo ve diyet yapmaya önem vermiş ve genellikle daha önceki hekimler tarafından önerilen diyet ve rejimleri izlemiştir²⁵. Aleksandr her ikisi de iyileştirilemez olmasına rağmen hekimlerin hem yaşlılık hem de gerçek marasmus ile savaşıyor olduğunu görüşünü sürdürmüştür. Aleksandr'a göre hastalar ne kadar çok ıstırap çekiyorsa, o kadar az tedavi verilmelidir, aşırı ıstırap çekenler ise tedavi edilmemelidir²⁶.

Apoplektik Strok (Serebrovasküler Atak)

Tralles'li Aleksandr apopleksi ve paralizinin yakın ilişkili fakat ayrı hastalıklar olduğu konusunda zamanın diğer hekimleriyle hemfikirdi. Galen'i izleyerek ana farkın şu olduğunu gördüler; apopleksi tüm vücudu içerirken, paralizi yalnızca vücudun belli bir parçasını etkiliyordu. Aynı geleneği izleyen Aleksandr apopleksiyi "tüm vücudun immobilite ve anestezi ile buna eşlik eden esas fonksiyonların kaybı" olarak tanımlamıştır²⁷.

Aleksandr'ın Kullandığı İlaçlar

Aleksandr hiçbir çalışmada özellikle ilaçlar üzerine yoğunlaşmamıştır, fakat hemen hemen tüm kitaplarında hastalıkların tanımlarını ilaçların listesi izlemektedir. Aleksandr'ın çeşitli yazılarından bize ulaşabilen yaklaşık 500 reçete bulunmaktadır^{2,3}.

Birkaç ilaç reçetesi orijinal gibi görünmekle birlikte, spesifik içerikler hemen daima daha önceki Yunan, Roma ve Bizans farmakolojisinde kullanılmış ve tanımlanmıştır³. Aleksandr'ın önerdiği ilaçların

bazıları Bizans eczacılığı için yeni ilaçlardı. Aleksandr doğudan gelen laksatif *rhubarb*'ı tanıtan ilk Avrupalı olmuş, daha sonra bunun için ödüllendirilmiştir⁹. Daha önceleri tanınmayan karanfil ise iştah açıcı, deniz tutmasını önleyici ve gut hastalığını tedavi edici olarak Aleksandr tarafından kullanılmıştır²⁸. Gerçi Plinius (M.Ö. 23- M.S. 79), *Tabiat Tarihi* adlı eserinde karanfilden söz etmiştir, fakat nadir ve çok ekzotiktir³. Aleksandr Uzakdoğu farmasötikleri hakkındaki bu bilgileri Cosmas adındaki arkadaşından edinmiş olabilir. Aleksandr tıbbi deneyimlerini derlediği kitabı Cosmas'a ithaf etmiştir. Cosmas (babası Stefan'ın yanı sıra) onun karakterinin oluşmasında ve hayata bakışında rol oynayan bir adamın oğludur. 6. Yüzyılda Hindistan ile Bizans arasındaki aktif ticareti yansıtan ve Sri Lanka, Arabistan, Hindistan'ı tanıtan ilginç gezi yazılarını bize bırakmış olan ünlü Cosmas İndicopleustes "Hint Okyanusu Kaşifi" olarak bilinmektedir. Eğer bu kişi Aleksandr'ın kitabını ithaf ettiği Cosmas ise, bu bağlantı Aleksandr'ın Uzakdoğu farmasötikleri hakkındaki engin bilgisini ve en azından 6.yüzyılda uzak doğudan baharat ticareti ile özel bir bağlantıyı bize açıklayabilir^{2,3}.

Aleksandr ilaç içeriklerine yeni isimler sağlamak yoluyla Bizans tıbbının tamamen statik olmadığını göstermiştir. "Ateş Üzerine İnceleme"deki bir reçetenin içinde yer alan "*Ermeni Taşı*"(*Ermeni Kili*) buna güzel bir örnektir. *Papyri Graecae Magicae*'i içeren Erken Yunan metinlerinde *ios chalchou* (*verdigris*-bakır pası veya *copper oxyacetate*, yaklaşık olarak $[C_2H_3O_2] Cu.Cu[OH]_2 5H_2O$)'nun faydalı olduğu not edilmiştir; fakat burada Aleksandr'ın *Ermeni Taşı ios chalchou*'nun yerini almıştır. Bu yeni maddeden Dioscorides'in "Materia Medica"sında önceden söz edilmiştir, ve biz *Ermeni Taşı*'nın jeolojik kimyasına bakarsak onun *copper oxyacetate*, *azurite* (yaklaşık olarak $2CuCO_3 Cu[OH]_2$) ve *malachite*'in (yaklaşık olarak $CuCO_3.Cu[OH]_2$) bileşiminden oluştuğunu görürüz. Aleksandr bir çeşit *copper oxyacetate*'i diğerinin yerine geçirmiştir. "*Ermeni Taşı*", Aleksandr'ın farmasötik tedavilerdeki maddeleri kendi deneyimlerine göre nasıl yeniden düzenlediğini, Bizans tıbbının bir bütün olarak ne statik ne de tekrarlayıcı olmadığını göstermektedir^{2,3}.

Aleksandr'ın çalışmaları, kendisinin farmakoloji, tanısal ve cerrahi uygulamalardaki başarılarının yanı sıra, hastanın gereksinimlerinin ne olduğunu ve hastanın isteksizliği karşısında ne yapılması gerektiğini bilme konusunda da çok yetenekli olduğunu gösterir. Aleksandr'ın büyü yöntemlerini, sihirli kolyeleri ve büyüülü medikal muskaları uygun olduğunda faydalı kabul etmesi bununla ilişkilidir.

Bu olağanüstü hekimin, doğduğu ve yaşadığı coğrafyadaki hekimler tarafından tamamen unutulmuş olması, henüz eserlerinin Türkçe

çevirilerinin yapılmamış olması üzüntü vericidir. Eserlerinin Türkçe çevirileri yapılmalı ve anısı yaşatılmalıdır.

KAYNAKLAR

1. <http://tralleis.edu.edu.tr>
2. Scarborough J. The life and times of Aleksandr Tralles. Expedition 1997;39(2):51-60.
3. Scarborough , J. Early Byzantine Pharmacology. In: Scarborough , J (ed). Symposium on Byzantine Medicine. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Papers, Vol. 38, 1985: 213-232.
4. Langslow, D R . Die lateinische Übersetzung der Therapeutika des Aleksandr von Tralles. Bemerkungen zur Textüberlieferung und zum Wortschatz. In: Sconocchia S, Cecere M (ed.). Le parole della medicina: lessico e storia. Proceedings of the 7th International Congress on Latin Medical Texts, Trieste, 2001.
5. <Http://www.art.man.ac.uk/clah/staff/langslow/home.htm>
6. Uzel, İ. Cerrahiyetü'l-Haniyye I. Ankara, TTK Basimevi, 1992: 3-7.
7. Duffy, J. Byzantine Medicine in the Sixth and Seventh Centuries: Aspects of Teaching and Practice. In: Scarborough , J (ed). Symposium on Byzantine Medicine. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Papers, Vol. 38, 1985: 21-28.
8. Nutton, V. From Galen to Aleksandr: Aspects of Medicine and Medical Practice in Late Antiquity. In: Scarborough , J (ed). Symposium on Byzantine Medicine. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Papers, Vol. 38, 1985: 1-14.
9. Porter R. The greatest benefit to mankind: A medical history of humanity from antiquity to the present. Harper Collins Publishers, 1997:89.
10. <http://www.doaks.org/magic00.pdf>, Henry Maguie
11. <Http://www.culture.gr/2/22/225/22501/225013/e013224.htm>
12. <Http://www.epilepsiemuseum.de/english/geschich/tralleis.html>
13. Wieser H G . A u r a C o n t i n u a . http://www.epilepsy.org/ctf/aura_continua.html
14. <http://www.winedoctor.md/chrono.htm>
15. Http://www.postgradmed.com/issues/1997/03_97/psych.htm
16. Poulakou-Rebelakou E, Marketos SG. Kidney disease in Byzantine medical texts. Am J Nephrol. 1999;19(2):172-6.
17. Eftychiadis A C. Diseases in the Byzantine world with special emphasis on the nephropathies. Am J Nephrol. 1997;17(3/4):É217-21.
18. Diamdopoulos A A. Uroscopy in Byzantium. Am J Nephrol. 1997; 17(3/4):222-7.
19. Lascaratos J. Otorhinolaryngological diseases in Byzantium (A.D. 324-1453): information from non-medical literary sources. J Laryngol Otol. 1996;110(10):913-7.
20. Ramoutsaki IA, Papadakis CE, Ramoutsakis IA, Helidonis ES. Therapeutic methods used for otolaryngological problems during the Byzantine period. Ann Otol Rhinol Laryngol. 2002 ;111(6):553-7.
21. Lascaratos J, Poulacou-Rebelacou E, Yiotakis J.

- Otolaryngological treatments in hagiographical byzantine texts (A.D. 324-1453): Miracles or reality ? J Laryngol Otol. 1998 ;112(1):25-30.
22. Ramoutsaki IA, Papadakis CE, Ramoutsakis IA, Helidonis ES. Otolaryngological diseases and medical treatment during the Byzantine period. The Journal of Otolaryngology. 2000 ;29(6):382-5.
23. Tait N, Little JM. The treatment of gall stones. BMJ 1995 ; 311:99-105.
24. Hendry A, O'Leary JP. The history of cholelithiasis. American Surgeon 1998; 64(8): 801-2.
25. Lascartos J, Poulacou-Rebelacou Effie. The roots of geriatric medicine: Care of the aged in Byzantine Times(324-1453AD). Gerontology 2000; 46(1):2-6.
26. Schafer D. 'That senescence itself is an illness': A transitional medical concept of age and ageing in the eighteenth century. Medical History 2002; 46(4):525-549.
27. Karenberg A, Hort I. Medieval descriptions and doctrines of stroke: preliminary analysis of select sources. Part I: The struggle for terms and theories - late antiquity and early Middle Ages (300-800). J Hist Neurosci 1998, 7(3):162-173.
28. <http://frugalliving.hypermart.net/articles/spices.html>

YAZIŞMA ADRESİ

Yrd.Doç.Dr. Semra ERPEK
Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi
Histoloji-Embriyoloji Anabilim Dalı/AYDIN

Telefon : 256 2253166
Faks : 256 2132537
E-Posta : serpek@hotmail.com

Geliş Tarihi : 11.06.2003
Kabul Tarihi : 25.07.2003

ALEXANDRI

TRALLIANI ME-

DICI LIBRI

616-12
duodecim,

***

MVLTO QVAM AN-
tea auctiores & integriores:

IOANNE GVINTERIO

Andernaco interprete, & emendatore.

Accessit etiam rerum & verbarum toto opere
memorabilium Index.

LVGDVN.

Apud Antonium Vincentium

1560.

Şekil 1. Tralles'li hekim Aleksandr'ın kitabının başlık sayfası: *Alexander Tralliani medici libri duodecim*, ed. J. Winter, Lyons: Antoine Vincent, 1560.